

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۳، زمستان ۱۳۹۳

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۱۲/۴

تأیید نهایی: ۱۳۹۳/۳/۱۳

صفحات: ۶۸ - ۵۳

تحلیل اثرات گسترش افقی شهر بر سرمایه‌های اجتماعی

مورد شناسی: شهر مراغه

دکتر علیرضا سلیمانی^۱، حسن آهار^۲، حدیثه قیصری^۳

چکیده

با توجه به ناگزیر بودن رشد شتابان شهرنشینی که براساس پیش‌بینی‌های صورت گرفته، در دهه آینده نیز به روال خود ادامه خواهد داد و نیز جریانهای ناشی از آن که به جابجایی، استقرار و تمرکز جمعیت در کلان شهرها منجر می‌شود؛ هدف این نوشتار تأثیرات گسترش افقی شهر بر سرمایه‌های اجتماعی شهروندان می‌باشد. در حقیقت می‌توان گفت که بین شکل و نوع گسترش شهر و مؤلفه‌های اجتماعی رابطه وجود دارد. به منظور گردآوری اطلاعات در زمینه رابطه بین شکل و فرم شهر و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی شهروندان، از هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. از روش کتابخانه‌ای و اسنادی برای بخش برابری اجتماعی یا میزان دسترسی شهروندان محلات مختلف شهر به انواع خدمات و فضاهای ورزشی، فرهنگی، آموزشی، تجاری، پارک و فضاهای سبز و بهداشتی - درمانی مورد استفاده قرار گرفت. به عبارتی برای محاسبه میزان دسترسی شهروندان به خدمات و تسهیلات مختلف، از آمارهای مزبور به سرانه‌های مختلف در طرح جامع شهر مراغه کمک گرفته شد و سایر اطلاعات مورد نیاز از روش پرسشنامه‌ای بدست آمد. سرمایه‌های اجتماعی دارای پنج مؤلفه (امنیت اجتماعی و محیطی، عضویت، مشارکت، تعامل اجتماعی، اعتماد) می‌باشد. بعد از تقسیم‌بندی مؤلفه‌ها، سؤالات پرسشنامه براساس آن‌ها طراحی شده است. تعداد نمونه‌ها با توجه به اینکه شهر مراغه در سرشماری سال ۱۳۹۰، ۱۶۲۳۵۶ نفر بوده، بر اساس فرمول کوکران ۳۲۰ نمونه برآورد شده است. پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی در سطح محلات به منظور گردآوری نظرات مردم توزیع شده‌اند و سپس اطلاعات خام به دست آمده وارد نرم افزار SPSS شده است. متغیرهای مربوط به گسترش شهر مانند: تراکم، دسترسی، فاصله و ... به عنوان متغیرهای مستقل و متغیرهای مربوط به سرمایه‌های اجتماعی به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده است. در نهایت به منظور ارزیابی و تحلیل سرمایه‌های اجتماعی و میزان ارتباط آن‌ها با مؤلفه‌های گسترش افقی در شهر مراغه با استفاده از تحلیل‌های پیشرفته آماری مانند: ضریب همبستگی، رگرسیون چند متغیره و تحلیل عاملی بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های تراکم با ضریب معناداری ۰.۰۲۶ و با مقدار بتای ۰.۶۹۹ بیشترین تأثیر را بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی داشته است. شاخص‌های فاصله از مرکز شهر، نرخ فضای باز، نرخ رشد خانوار، میانگین مدت سکونت و بعد خانوار به ترتیب بر میزان سرمایه‌های اجتماعی تأثیرگذار بوده‌اند. در نهایت بایستی خاطر نشان کرد که در مقوله توسعه شهری تنها نباید به مسائل کالبدی پرداخت؛ بلکه بایستی تأثیرات اجتماعی نیز ارزیابی شوند و سیاست‌های مختلفی را برای افزایش سرمایه اجتماعی تدوین نمود.

کلید واژگان: گسترش افقی، سرمایه اجتماعی، مشارکت، امنیت، تعامل، عضویت، مراغه

tanriz@yahoo.com

ahar.hasan@gmail.com

hadis.gheysari@yahoo.com

۱- دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

۲- کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات قزوین (نویسنده مسؤل)

۳- کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات قزوین

مقدمه

گسترش افقی شهر به طور فزاینده تبدیل به یک موضوع مهم در پیش‌روی بسیاری از مناطق شهری قرار گرفته شده است. اگر چه اجماع عمومی در مورد تعریف و تأثیر پراکندگی شهری وجود ندارد؛ ولی می‌توان گفت پراکندگی شهری، اغلب به عنوان پدیده‌ای کنترل نشده و توسعه‌ای پراکنده که باعث افزایش مشکلات ترافیکی، مصرف بی‌رویه منابع محلی و از بین بردن فضاهای باز است، اطلاق می‌شود (Johnson, 2001:2). ارزیابی و مشخصه‌های انحصاری آن براساس شاخص‌های عمده اقتصادی و اجتماعی، مانند: رشد جمعیت، هزینه رفت و آمد، تغییرات اشتغال، تغییر درآمد شهر و استقرار واحدهای تجاری سنجیده می‌شود. آگاهی جهانی از مسائل زیست محیطی ناشی از توسعه سریع و افقی، از اواسط سال ۱۹۸۰ میلادی، آغاز شد. مسائل و مشکلات مربوط به پایداری که در گردهمایی جهانی (WCED, 1987) سمینار جهانی ریو (NNCED, 1992) مطرح شد، توجه حکومت‌ها و سازمان‌های تحقیقاتی را در سراسر جهان به خود جلب کرده است (Frenkel, 2008). شهرها به عنوان عاملان اصلی کاهش کیفیت محیطی و نابودی منابع مطرح شده‌اند که سبب از بین رفتن ظرفیت‌های زیست محیطی می‌شوند. در عین حال شهرها نیروی محرک اقتصاد هستند و به زودی نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی خواهند کرد که عمدتاً در کشورهای در حال توسعه خواهد بود (حسینیون، ۱۳۸۵: ۱۲). در واقع یکی از موضوعات حیاتی قرن ۲۱ دانشمندان شهری در ارتباط با پایداری شهر، فرم و شکل شهر یا چگونگی رشد و توسعه شهر در فضا می‌باشد. شکل شهر به عنوان الگوی توسعه فضایی فعالیت‌های انسان در برهه خاصی از زمان تعریف می‌شود (Anderson, 1996:8).

شکل پراکندگی شهری یا گسترش افقی و ساخت و سازهای جدید در اطراف شهر، باعث آسیب‌های اجتماعی - اقتصادی و تخریب منابع زیست محیطی در شهرها و اطراف آنها گردیده است. با توجه به تأثیر اساسی شکل شهر بر پایداری آن، لزوم شناخت، مطالعه و درک ابعاد مختلف و هدایت آن در راستای دستیابی به توسعه پایدار احساس می‌گردد. مطرح کردن الگوهای مختلف توسعه شهری مانند: «شهر شعاعی»، «شهر خطی»، «شهر شطرنجی»، «شهر متمرکز»، «شهر عمودی» و بسیاری از الگوهای دیگر که در این زمینه عنوان شده، بیانگر تلاش برای رفع مسائل و مشکلات از طریق اصلاح الگوی رشد شهری بوده است. در این پژوهش شهر مراغه مورد مطالعه قرار گرفته است. علی‌رغم اینکه تحولات جمعیت شهر مراغه مطابق سرشماری موجود، حاکی از تلاطم و تغییرات رشد شهر بوده، به طوری که جمعیت شهر مراغه در ۴۵ سال (۱۳۹۰-۱۳۴۵) ۲.۸۳ برابر شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰-۱۳۴۵). در مقابل مساحت این شهر رشد سریعتری نسبت به جمعیت آن داشته؛ به طوری که مساحت آن در همین دوره، ۱۶.۵ برابر گردیده است (استخراج و محاسبات نگارندگان بر اساس طرح تفصیلی و مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸) و عدم تعادل بین رشد مساحت و جمعیت در هر دوره از رشد و توسعه شهر، باعث شده است که الگوی توسعه فیزیکی و کالبدی این شهر، بیشتر از نوع الگوی پراکنش افقی بی‌رویه^۱ باشد. بنظر می‌رسد این الگوی توسعه شهر، آسیب‌های اجتماعی - اقتصادی و بویژه پیامدهای نامطلوب زیست محیطی مانند: تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی، آلودگی هوا، آب، خاک، تأثیرات منفی بر فضای سبز شهری و غیره را به بار آورده است. بر این اساس یافتن الگویی مناسب در جهت رشد و توسعه

روابط و پیوندهای اجتماعی بنابر نظریه تحلیل شبکه به عنوان سرمایه اجتماعی و دارایی فرد حساب می‌شود و فرد از طریق آن می‌تواند به منابع و حمایت‌های موجود در این پیوندها دسترسی یابد (باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۶۵). بر این اساس سرمایه اجتماعی، دارایی‌های خوب خصوصی است که افراد آنها را انباشته و از آنها برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کنند (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۴۰). برای آن که در تعریف سرمایه اجتماعی، چندگانگی به وجود نیاید، تفکیک بین منابع و نتایج و پیامدها لازم است. منابع سرمایه اجتماعی در حقیقت همان شبکه‌ها و نهادهاست که به وسیله روابط حاکم میان آنها، نتایج این سرمایه؛ یعنی هنجارها، گرایش‌ها و ارزش‌ها شکل می‌گیرد. از جمله مهمترین نتایج سرمایه اجتماعی اعتماد است تا جایی که در برخی از تحقیقات، از اعتماد به عنوان جایگزین سرمایه اجتماعی نام برده‌اند (علمی و دیگران، ۱۳۸۴: ۲۴۳). تحقیقات گوناگون نشان می‌دهد که با کاهش سرمایه اجتماعی، هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی زندگی افزایش می‌یابد؛ تا آن جا که چنانچه سرمایه اجتماعی موجب تسهیل در کسب نتایج عمومی و ایجاد خوبی همکاری شود، منطقی است که آن را به عنوان موجد یا هم سنگ سرمایه مادی و انسانی دانست (ابراهیم‌پور لنگران، ۱۳۸۹: ۱۲). سرمایه اجتماعی به عنوان ماهیتی پیچیده و مرکب، براساس آثار حمایتی پیوندهای اجتماعی، در کیفیت روانی افراد تأثیر دارد (Almedom, 2005: 943). علمی، شارع‌پور و حسینی در تحقیق خود، به بررسی شش مسیر تأثیر سرمایه اجتماعی بر شاخص‌های اقتصادی پرداخته‌اند. تأکید اصلی این محققین بر عامل اساسی اعتماد بوده‌است. فیروزآبادی و جاجرمی با بررسی رابطه بین هفت عنصر سرمایه اجتماعی و سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهر تهران، به این نتیجه رسیده‌اند که این دو با یکدیگر از رابطه مثبتی

کالبدی شهر، اهمیت ویژه‌ای یافته و بایستی در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار گیرد.

مبانی نظری تحقیق

مفهوم سرمایه اجتماعی، یک مفهوم فرا رشته‌ای است که طی پانزده سال اخیر، مورد توجه بسیاری از رشته‌های علوم انسانی قرار گرفته‌است. این مفهوم به‌طور کلی بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد (علمی، ۱۳۸۴: ۲۹۶). روابط اجتماعی، هسته اصلی جامعه محسوب می‌گردد و موجب می‌شود کنشگران با گسترش پیوندهای خود، کنش‌های خود را در ساختار جامعه تسهیل نمایند و از این طریق به اهداف خود دست یابند (باستانی، ۱۳۸۶: ۶۳). سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی جهت «کنش جمعی» تلقی می‌گردد که شامل هنجارهای اعتماد (اعتماد عمومی یا تعمیم‌یافته و اعتماد نهادی/مدنی)، هنجارها و یا رفتارهای مبادله متقابل که در درون شبکه‌های اجتماعی عمل می‌کند و عناصر ساختاری شبکه‌ها و مشارکت‌های رسمی و غیر رسمی می‌باشد (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۶۵). سرمایه اجتماعی در مفهوم عام، نوعی سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی است که با بازده مورد انتظار در بازار تعریف می‌شود. البته لفظ بازار لفظی استعاری است و محدوده آن در تحلیل‌های گوناگون می‌تواند اقتصادی، سیاسی، اجتماعی یا بازار کار باشد که در آن، افراد با درگیر شدن در تعاملات و شبکه‌های اجتماعی، منافع مورد انتظار را تولید می‌کنند (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۲۸). سرمایه اجتماعی را به عنوان منبعی حاصل از هنجارها و روابط اجتماعی جاسازی شده در شبکه اجتماعی می‌انگارند که افراد را به کنش هماهنگ جهت کسب اهداف مورد نظر قادر می‌سازد. (Borgada, E, Sullivan, J L, Oxendine, A, Jackson, M, Riede, E and Gangl, 2002: 125).

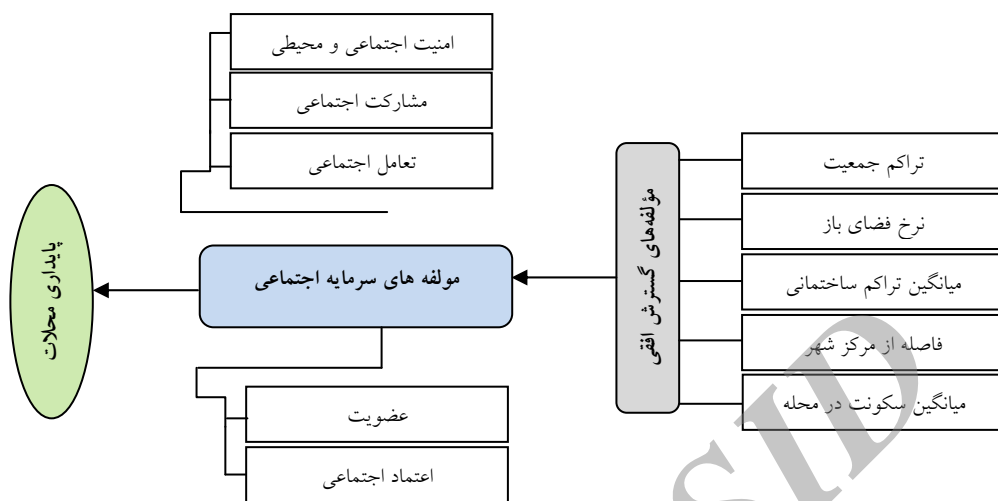
روش تحقیق

با توجه به اهداف تحقیق و مؤلفه‌های مورد بررسی، نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری ۲۶ محله شهر مراغه، براساس تقسیمات اداری-سیاسی می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات برای بررسی رابطه گسترش افقی و سرمایه اجتماعی که شامل پنج شاخص گسترش افقی به عنوان متغیر مستقل و پنج شاخص اصلی و زیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته می‌باشد که از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شده است. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای بوده است که به صورت تصادفی، از سطح محلات شهر جمع‌آوری شده است. حجم نمونه نیز بر اساس فرمول کوکران ۳۲۰ پرسشنامه تعیین شده است. البته برای برآورد بعضی شاخص‌ها و جمعیت، از سرشماری عمومی نفوس مسکن، سالنامه‌های آماری، سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط نیز استفاده شده است. همچنین برای ارتباط بین متغیرها، آزمون‌های آمار استنباطی مانند ضریب همبستگی و رگرسیون چندمتغیره به کار برده شده است.

برخوردارند. رابطه منفی بین سرمایه اجتماعی و جرم و بزهکاری و رابطه مثبت بین آن و احساس عمومی امنیت ثابت شده است (Wood, Lisa, 2008: 15). حتی پرتی و وارد، با اشاره به جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی، مانند: اعتماد، عمل متقابل، نقش جمعی و وابستگی‌های نهادی، نقش آن را در حفاظت محیط زیست مثبت ارزیابی کرده‌اند.

هزینه‌های اجتماعی گسترش شهری

گسترش شهری علی‌رغم آثار زیست محیطی که اصلیت‌ترین آن مصرف زمین است، به خودی خود هزینه اجتماعی در بر ندارد؛ ولی جابجایی جمعیتی اولین پیامد گسترش شهری است که بر شبکه اجتماعی و سرمایه اجتماعی تأثیرگذار است. جین جیکوبز، در اثر کلاسیک خود «مرگ و زندگی شهرهای آمریکایی» توضیح داده بود که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده حوزه‌های قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند پلیس، مسئولیت بیشتری از خود نشان می‌دهند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۴). آیا مناطق جدید شهری نیز واجد همان نوع شبکه‌های اجتماعی مورد اشاره جیکوبز هستند؟ گلایزر، لایبسون و ساکروود در مطالعات خود به این نتیجه رسیده‌اند که بین تحرک و جابجایی محل اقامت و عضویت سازمانی، رابطه منفی وجود دارد. افرادی که محل اقامت خود را عوض می‌کنند، سرمایه اجتماعی خود را از دست می‌دهند و کمتر علاقمند به سرمایه‌گذاری بر روی آن هستند. (ناطق پور، فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۲).

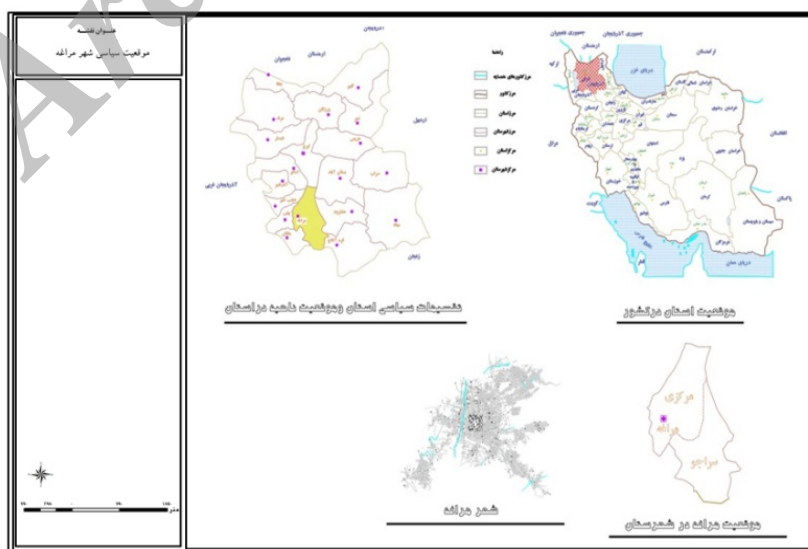
شکل ۱: مدل مفهومی به منظور بررسی ارتباط گسترش افقی با سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر کیفیت زندگی.

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

وسعت تقریبی ۲۶۴۷ هکتار در امتداد رودخانه صوفی چای و در دامنه‌های جنوبی کوه سهند واقع شده‌است. جمعیت شهر طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، معادل ۱۶۲۲۷۵ هزار نفر بوده‌است. این شهر به لحاظ ساختاری تقریباً شطرنجی است و بافت قدیمی دارای بافتی تقریباً ارگانیک می‌باشد. هم‌اکنون شهر مراغه دارای ۲۶ محله و ۷ ناحیه می‌باشد.

تعیین و تدقیق منطقه مورد مطالعه

شهر مراغه یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است. این شهر در زمان استیلای مغول توسط هلاکوخان به عنوان پایتخت کشور ایران انتخاب شد. این شهر در ۳۷ درجه و ۲۳ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی واقع شده‌است و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۳۹۰ متر می‌باشد. شهر مراغه به

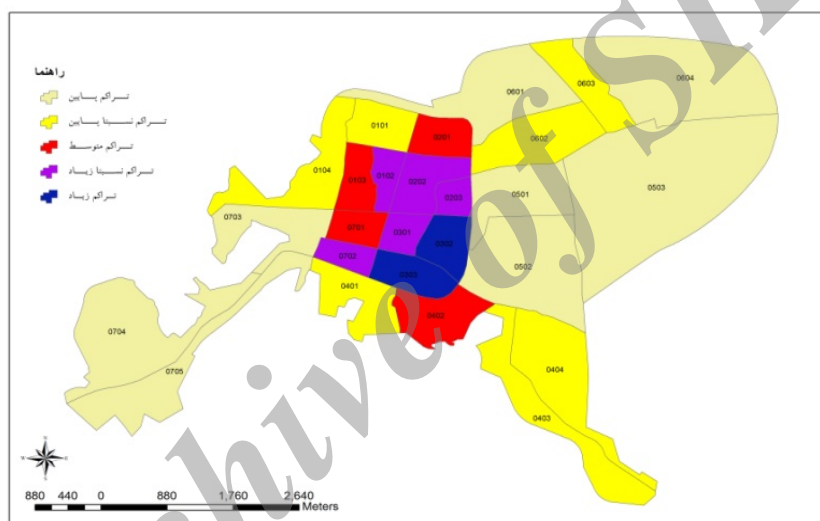
نقشه ۱: موقعیت سیاسی شهر مراغه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

شاخص‌های گسترش افقی تراکم جمعیت

تراکم جمعیت، تعداد افراد در سطح معینی از فضا را مورد سنجش قرار می‌دهد که در مقیاس‌های متفاوت مثل محله سنجیده می‌شود. با توجه به این که در این تحقیق معیار سنجش رابطه، بین شکل با سرمایه‌های اجتماعی در محلات می‌باشد، الزاماً شاخص‌ها در سطح محله سنجیده می‌شود.

تأثیرات گسترش افقی شهر بر سرمایه‌های اجتماعی به منظور بررسی ارتباط بین گسترش افقی و سرمایه‌های اجتماعی، ابتدا متغیرهای گسترش افقی را در سطح محلات بررسی می‌کنیم. در این تحقیق متغیرهای گسترش افقی عبارتند از: تراکم، مدت زمان سکونت در محله، نرخ فضای باز، فاصله از مرکز شهر، نرخ رشد جمعیت، بعد خانوار. این متغیرها به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده‌اند.

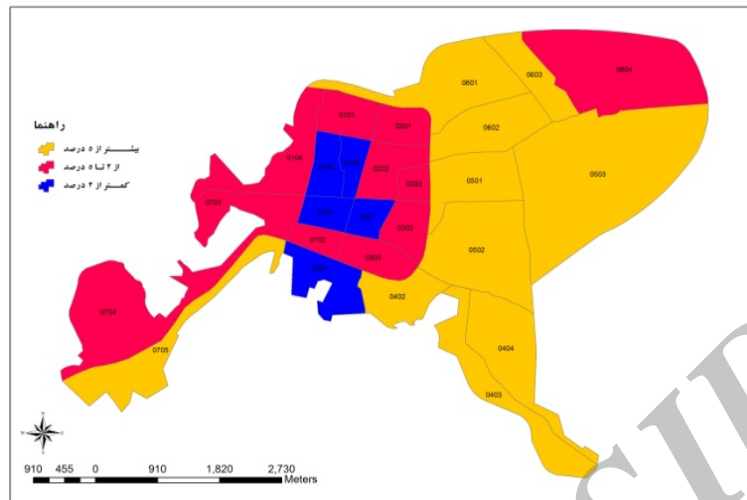
نقشه ۲: میزان تراکم جمعیت در محلات شهر مراغه

منبع: نگارندگان، بر اساس اطلاعات طرح جامع مراغه، ۱۳۹۲

در محله برای نیازهای ساکنین، به نحو مطلوب استفاده شده‌است که دارای شکل فشرده‌ای می‌باشند. با توجه به نقشه شماره ۳ می‌توان گفت که نرخ فضاهای باز در محله‌های تازه تأسیس و محله‌های حاشیه‌نشین، بیشتر بوده و میزانشان از ۶ درصد تا ۲۵ درصد می‌باشد؛ در حال که در محلات مرکزی شهر، میزان این شاخص کمتر از ۵ درصد می‌باشد.

نرخ فضاهای باز

هر چند که در استانداردهای شهرسازی، وجود فضای باز تا پنج درصد وسعت شهر مورد نیاز است؛ اما بیشتر از این مقدار، نشان از بی‌برنامگی در استفاده از زمین است، به نوعی که می‌توان گفت محلاتی که دارای فضاهای باز و زمین‌های خالی و بدون استفاده بیشتری هستند، شکل گسترده‌ای دارند و در مقابل، نرخ فضاهای باز در آن‌ها کم است. از فضاهای موجود

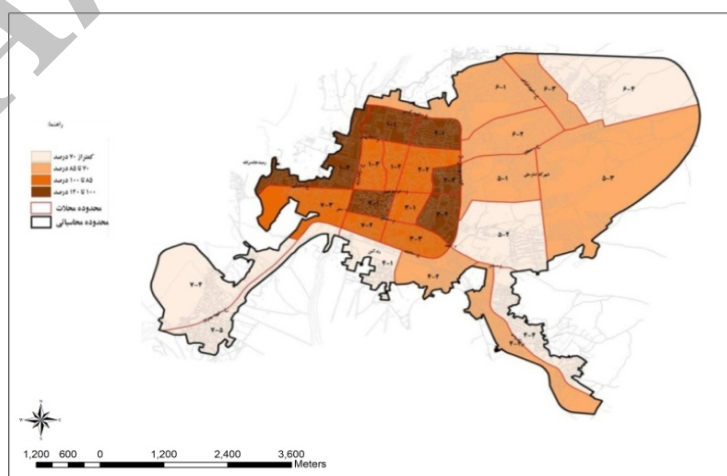
نقشه ۳: میزان نرخ فضای باز در محلات شهر مراغه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

ساخت و سازهای جدید و تعداد زیاد واحدهای مسکونی در حال ساخت می‌باشد که هنوز این واحدها جمعیت‌پذیر نشده‌اند. بررسی وضعیت تراکم خالص مسکونی در محلات نیز نشان می‌دهد که محله سه از ناحیه سه، با دارا بودن ۴۶۲ نفر در هکتار تراکم خالص بالاترین و محله چهار از ناحیه شش، با ۸۳ نفر در هکتار پایین‌ترین تراکم مسکونی را دارا می‌باشد. این محله شامل روستای جهانگیراست که به دلیل بافت روستایی، دارای قطعات دانه درشت و عمدتاً یک طبقه می‌باشد.

میانگین تراکم ساختمانی

همانطور که در بخش‌های قبلی اشاره شده است، بیشترین سطوح مسکونی متعلق به ناحیه شش با ۱۴۳/۴ هکتار (۲۴/۱ درصد از مساحت کل کاربری مسکونی) می‌باشد. با وجود بالا بودن سطح مسکونی در این ناحیه، بالاترین تراکم مسکونی، مربوط به ناحیه سه با ۴۴۰ نفر در هکتار و کمترین تراکم مسکونی، متعلق به ناحیه پنج با ۱۴۴ نفر در هکتار است. پایین بودن تراکم خالص مسکونی در این ناحیه، به دلیل

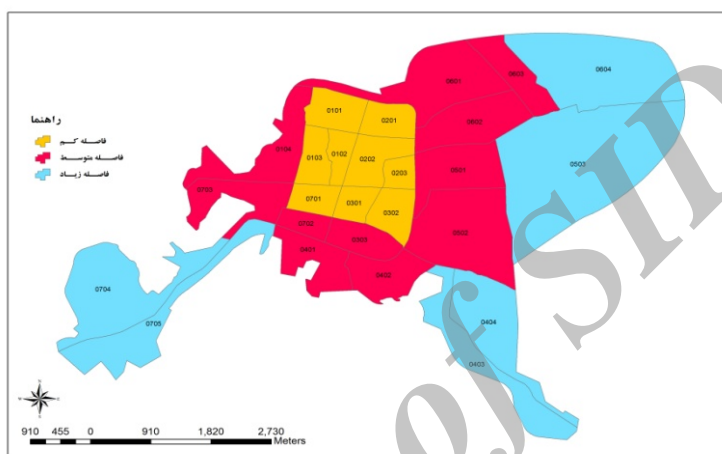
نقشه ۴: میانگین تراکم ساختمانی در محلات شهر مراغه

منبع: نگارندگان، بر اساس اطلاعات طرح جامع مراغه، ۱۳۹۲

فاصله محلات از مرکز شهر

این شاخص که برگرفته از شاخص مرکزیت در متریک‌های فضایی است، می‌تواند به عنوان متغیر مستقل در اندازه‌گیری گسترش افقی در سطح محلات

باشد. طبق بررسی انجام شده در بحث متریک‌های فضایی صورت، با فاصله گرفتن از مرکز شهر گسترش افقی بیشتر می‌شود.

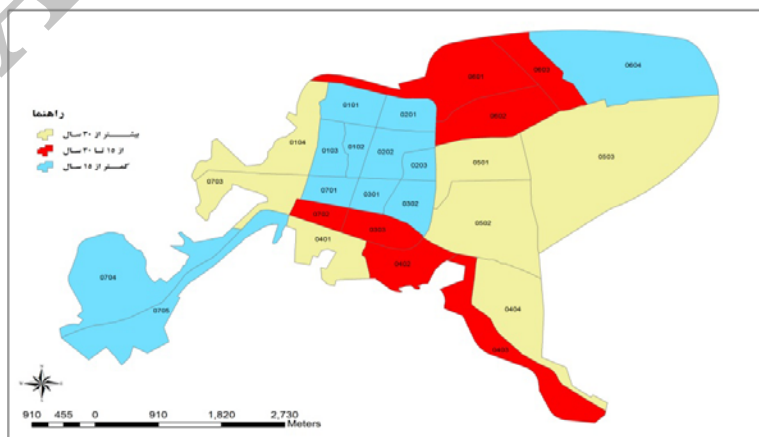
نقشه ۵: میزان فاصله محلات از مرکز شهر مراغه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲.

میانگین مدت سکونت در محله

این شاخص یکی از شاخص‌هایی است که می‌تواند هم در مورد اسپرال و هم در مورد سرمایه اجتماعی تأثیرگذار باشد. طبق نتایج به دست آمده از پرسشنامه محلاتی که در مرکز شهر قرار گرفته‌بودند، میانگین

سکونت در این محلات به مراتب بیشتر بوده و در محلات حاشیه‌ای و مخصوصاً تازه تأسیس حومه‌ای پایین‌تر است. البته در مورد روستاهایی که به شهر ادغام شده‌اند، میانگین سکونت در این محلات بیشتر است.

نقشه ۶: میانگین سکونت در محلات شهر مراغه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲.

ارتباط با خواهر و برادر، ارتباط با دوستان نزدیک، ارتباط با اقوام دور) عضویت (عضویت در انجمن اولیا و مربیان، گروه‌های مذهبی، بسیج، گروه‌های هنری و ...). به منظور بررسی پرسشنامه، نتایج هر کدام از شاخص‌ها در ذیل آورده می‌شود. آنچه در جدول آمده، درصد تعداد جواب‌هایی که به هر کدام از طبقه‌ها که از طبقه‌بندی لیکرت استفاده شده‌است، می‌باشد.

تبیین پرسشنامه با استفاده از روش تحلیل عاملی یکی از بهترین روش‌های شاخص‌سازی، استفاده از تکنیک تحلیل عاملی می‌باشد. در این روش می‌توان متغیرهایی را که با یکدیگر دارای همبستگی بالا هستند، توسط دو یا چند عامل تعریف کرد. این روش، تکنیکی آماری است که معمولاً برای استخراج زیر مجموعه‌های غیر همبسته معرف‌هایی که واریانس مشاهده شده در مجموعه داده اولیه را تبیین می‌کنند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. در تحلیل و تفسیر نتایج تحلیل عاملی مرحله اول، شامل بررسی تناسب داده‌ها برای تحلیل عاملی است. بدین منظور تناسب داده‌ها برای تحلیل عاملی بر اساس ارزش‌های KMO و آزمون بارتلت بررسی شد. ارزش KMO برابر ۰.۷۷۵ و سطح معناداری آزمون بارتلت برابر با ۰.۰۰۰ می‌باشد که این امر کاملاً مناسب با داده‌ها برای تحلیل عاملی است.

جدول ۱: نتایج ارزش KMO و سطح معناداری آزمون بارتلت

Sig	Df	مقدار	
-	-	۰.۷۷۴	KMO
۰	۱۰۸۱	۹.۲۲۷	بارتلت

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

سرمایه اجتماعی و گسترش افقی

همانطور که در ابتدای این بخش اشاره شد، به منظور بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در شهر مراغه، ابتدا شاخص‌ها از طریق منابع مختلف، گردآوری و سپس پرسشنامه‌ای بدین منظور طراحی شد. در این پرسشنامه شاخص‌های مختلفی مد نظر قرار گرفت که این شاخص‌ها به این ترتیب هستند:

شاخص‌های مشارکت اجتماعی (در اختیار قرار دادن نیروی انسانی، شرکت در نمازهای جماعت و جمعه، شرکت در انجمن‌های یاری‌رساندن به همشهریان، شرکت در دسته‌های عزاداری، شرکت در جلسات اولیا و مربیان، عضویت در انجمن خیریه، عضویت در سازمان غیردولتی، کانون فرهنگی، شرکت در بسیج، شرکت در اتحادیه‌ها، شرکت در انتخاب، مشارکت در پاک‌سازی محله)، امنیت اجتماعی و محیطی (بروز سرقت در محله، رفتارهای بزهکارانه، وجود فضاهای ترسناک، رضایت از عملکرد پلیس، وجود مکان‌های ترسناک، میزان امنیت تردد زنان و بچه‌ها در محله)، اعتماد اجتماعی (به طور کلی مردم چقدر قابل اعتماد هستند، مردم تا چه اندازه به قول و قرارهای خود عمل می‌کنند، مردم تا چه اندازه به وسایل امانت گرفته شده، پایبند هستند، مردم تا چه اندازه در هنگام فروش اجناس مفید به بیان عیب و نقص کالای خود هستند، دوستان شما چقدر قابل اعتماد هستند، مردم چقدر به عملکرد گروهی و اصناف اعتماد دارند)، تعاون و همیاری (پول قرض دادن به دیگران، گوش دادن به درد و دل‌ها و مشکلات دیگران، احساس مسئولیت فرد برای کمک به جامعه، رضایت به چشم‌پوشی از پول و وقت خود برای بهبود وضع محله، داشتن سابقه شرکت در کارهای عام‌المنفعه، همکاری و احساس مسئولیت در صرفه‌جویی مصرف آب، برق و گاز، روابط خانوادگی و دوستان (ارتباط با والدین،

بررسی رابطه شاخص‌های گسترش افقی و سرمایه اجتماعی

در این بخش از تحقیق، به بررسی ارتباط بین شاخص‌های گسترش افقی شهر و شاخص‌های سرمایه اجتماعی می‌پردازیم. به منظور مشخص شدن سهم تأثیر هر کدام از متغیرهای مستقل بر شاخص‌های سرمایه اجتماعی از روش رگرسیون چند متغیره استفاده می‌شود. این روش میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته را نشان داده و مؤثرترین متغیر را معرفی می‌کند. حال به بررسی ارتباط هر یک از شاخص‌های گسترش افقی (متغیر

مستقل) و سرمایه اجتماعی (متغیر وابسته) می‌پردازیم و در نهایت ارتباط متغیرهای مستقل را با کل متغیر وابسته به دست می‌آوریم. رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل و شاخص امنیت اجتماعی در این تحقیق یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی، امنیت می‌باشد. امنیت به معنایی که در سطح شهر و محله مفهوم دارد؛ زیر شاخص‌هایی از قبیل میزان سرقت، رفتارهای بزهکارانه، امنیت عبور و مرور زنان و کودکان، رضایتمندی از عملکرد پلیس، وجود فضاهای ترسناک در پرسشنامه گنجانده شد.

جدول ۲: آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیره امنیت اجتماعی در محلات شهر مراغه.

اِشْتباه معیار	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۱۸۷	۰/۵۹۰	۰/۵۹۷	۰/۷۷۳

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

همانطور که خروجی تحلیل آماری رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد، ضریب تعیین تعدیل شده برای همه متغیرهای مستقل برابر با ۰/۵۹۰ می‌باشد که بیانگر این مطلب است، ۵۹ درصد از واریانس و تغییرات شاخص امنیت اجتماعی در محله‌های شهر مراغه توسط متغیرهای موجود در معادله (تراکم جمعیت، میانگین تراکم ساختمانی، نرخ فضای باز، فاصله محله تا مرکز شهر، دسترسی به خدمات، میانگین سکونت در محله) تبیین می‌شود. پس علاوه بر متغیرهای در نظر گرفته در این تحقیق به عنوان متغیرهای مستقل، متغیرهای دیگری نیز هستند که بر امنیت اجتماعی در محلات شهر مراغه تأثیرگذار باشند؛ چرا که متغیرهای وابسته منتخب ۵۹ درصد تغییرات امنیت اجتماعی را پوشش می‌دهند و ۴۱ درصد باقیمانده در نتیجه عوامل و فاکتورهای دیگری

است که این مقدار تأثیر قابل توجهی می‌تواند داشته‌باشد. آماره‌های موجود در جدول زیر گویای این واقعیت است که در میان متغیرهای مستقل مورد بررسی، متغیرهای نرخ فضای باز، تراکم جمعیتی، سابقه سکونت در محله، دسترسی به خدمات بیشترین تأثیر را بر شاخص امنیت اجتماعی داشته‌اند. متغیرهای فاصله از مرکز شهر و تراکم ساختمانی، تأثیر چندانی بر شاخص امنیت ندارند. متغیر فضای باز با بتای ۰/۵۹۵ و با سطح معناداری ۰/۰۲۹، بیشترین تأثیر را بر امنیت اجتماعی دارد که جهت این تأثیر نیز مستقیم و مثبت است؛ یعنی با افزایش یک انحراف استاندارد در متغیر نرخ فضای باز ۰/۵۹۵ مقدار انحراف استاندارد افزایش می‌یابد.

جدول ۳: آماره‌های ضرایب مدل رگرسیون متغیرهای گسترش افقی با شاخص امنیت اجتماعی

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده		سطح معناداری
	B	خطا B	بتا β	t	
تراکم	3.168	1.567	.473	2.022	.032
فاصله از مرکز	.012	-.111	-.036	.109	.049
نرخ فضای آزاد	15.455	34.918	.595	.443	.914
تراکم مسکونی	487.91	266.92	.356	1.828	.029
مدت سکونت	1.289	1.332	.455	2.968	.083
دسترسی	13.067	5.595	.420	2.335	.030

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

جدول ۴: آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیره مشارکت اجتماعی در محلات شهر مراغه.

اشتباه معیار	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین	ضریب همبستگی چندگانه
۱۰۲.۶	۰.۶۹۲	۰.۶۹۰	۰.۸۳۰

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

آماره‌های موجود در جدول زیر گویای این واقعیت است که در میان متغیرهای مستقل مورد بررسی، متغیرهای تراکم جمعیتی، نرخ فضای باز، سابقه سکونت در محله و دسترسی به خدمات، بیشترین تأثیر را بر شاخص امنیت اجتماعی داشته‌اند. متغیرهای فاصله از مرکز شهر و تراکم ساختمانی تأثیر چندانی بر شاخص امنیت ندارند. متغیر تراکم جمعیت با بتای ۰.۷۶۷ و با سطح معناداری (۰.۰۰۰)، بیشترین تأثیر را بر امنیت اجتماعی دارد، جهت این تأثیر نیز مستقیم و مثبت می‌باشد؛ یعنی با افزایش یک انحراف استاندارد در متغیر نرخ فضای باز ۰.۷۶۷، مقدار انحراف استاندارد افزایش می‌یابد.

رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل و شاخص مشارکت اجتماعی

دومین بعد در نظر گرفته شده برای سرمایه اجتماعی در این تحقیق، مشارکت اجتماعی می‌باشد. در این مورد از پرسش‌شوندگان خواسته شده نظرات خود را نسبت به مشارکت برای حل مشکلات محله، همکاری با مسئولان، کمک مالی به اجرای پروژه‌های محله، حضور در مراسم‌ها بیان کنند.

همانطور که خروجی تحلیل آماری رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد، ضریب تعیین تعدیل شده برای همه متغیرهای مستقل، برابر با ۰.۶۹۲ می‌باشد که بیانگر این مطلب است که ۶۹ درصد از واریانس و تغییرات شاخص مشارکت اجتماعی، در محله‌های شهر مراغه توسط متغیرهای موجود در معادله (تراکم جمعیت، میانگین تراکم ساختمانی، نرخ فضای باز، فاصله محله تا مرکز شهر، دسترسی به خدمات، میانگین سکونت در محله) تبیین می‌شود.

جدول ۵: آماره‌های ضرایب مدل رگرسیون متغیرهای گسترش افقی با شاخص مشارکت اجتماعی.

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	t	سطح معناداری
	B	خطا B	بتا β		
تراکم	1.926	.516	.767	3.734	.001
فاصله از مرکز	.021	.037	.165	.571	.575
نرخ فضای آزاد	6.447	11.495	.106	.561	.581
تراکم مسکونی	160.77	87.868	.488	1.830	.083
مدت سکونت	3.069	.438	.451	2.158	.036
دسترسی	4.912	1.842	.483	2.667	.015

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل و شاخص عضویت

عضویت در گروه‌های مختلف که مورد تأیید جامعه می‌باشد، تأثیرات مؤثری در ابعاد مختلف زندگی افراد دارد، همچنین این امر موجب افزایش نشاط در جامعه خواهد شد.

جدول ۶: آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیره عضویت در محلات شهر مراغه.

اشتباه معیار	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین	ضریب همبستگی چندگانه
۵۲.۲۸	۰.۵۸۱	۰.۶۸۱	۰.۸۲۵

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

جدول ۷: آماره‌های ضرایب مدل رگرسیون متغیرهای گسترش افقی با شاخص عضویت.

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	t	سطح معناداری
	B	خطا B	بتا β		
تراکم	.526	.283	.387	1.860	.038
فاصله از مرکز	-2.017	289.02	-.545	-2.839	.042
نرخ فضای آزاد	3.454	6.306	.105	.548	.590
تراکم مسکونی	71.153	48.203	.399	1.476	.156
مدت سکونت	2.986	.871	.453	2.754	.039
دسترسی	3.848	1.010	.610	3.808	.001

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

جدول ۹: آماره‌های ضرایب مدل رگرسیون متغیرهای گسترش افقی با شاخص تعامل.

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده		t	سطح معناداری
	B	خطا B	بتا			
تراکم	1.091	.629	.526		1.806	.049
فاصله از مرکز	.001	.009	.039		.086	.932
نرخ فضای آزاد	.445	2.884	.045		.154	.879
تراکم مسکونی	-2.897	2.044	-.755		2.331	.037
مدت سکونت	1.022	.110	.650		2.199	.045
دسترسی	.924	.462	.493		1.999	.060

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

آماره‌های موجود در جدول بالا گویای این واقعیت است که در میان متغیرهای مستقل مورد بررسی، متغیرهای تراکم جمعیتی با بتای ۰.۵۲۶ و مدت زمان سکونت با بتای ۰.۶۵۰ بیشترین تأثیر را بر شاخص تعامل اجتماعی داشته‌اند. در محلاتی از شهر مراغه که تراکم پایین دارند و محله از نظر فضایی، گسترده و به عبارتی دچار گسترش افقی شده‌است میزان تعامل اجتماعی بین افراد محله کمتر می‌باشد. همچنین میانگین سکونت در محله نیز یکی از شاخص‌هایی است که به طور مستقیم بر تعامل تأثیر داشته و محله‌های قدیمی و اصیل نسبت به سایر محلات، از تعامل بیشتری برخوردار بوده‌اند.

سرمایه‌های اجتماعی

بعد از اینکه زیرشاخص‌های سرمایه اجتماعی بررسی شدند، در نهایت به بررسی کل شاخص‌ها می‌پردازیم. بدین منظور ابتدا با استفاده از آزمون میانگین یک جامعه (one sample T Test) به میانگین

آماره‌های موجود در جدول زیر گویای این واقعیت است که در میان متغیرهای مستقل مورد بررسی، متغیرهای میانگین سکونت در محله، تراکم جمعیتی و فاصله از مرکز شهر، بیشترین تأثیر را بر شاخص امنیت اجتماعی داشته‌اند. متغیر میانگین سکونت با بتای ۰.۴۵۷ و با سطح معناداری ۰.۰۳۹ بیشترین تأثیر را بر امنیت اجتماعی دارد، جهت این تأثیر نیز مستقیم و مثبت می‌باشد. البته متغیر فاصله از مرکز شهر تأثیر منفی و غیر مستقیم داشته‌است، یعنی هر چه فاصله از مرکز شهر کمتر باشد، میزان عضویت در گروه‌ها بیشتر می‌شود.

رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل و شاخص تعامل

به منظور بررسی شاخص تعامل اجتماعی، از معیارهایی مانند تجانس فرهنگی، روابط با همسایگان، همفکری، حضور در مناسبت‌ها و ... استفاده شده‌است. نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل آماری که در جدول زیر نمایش داده شده‌است، بیانگر این موضوع است که با توجه به اینکه ضریب تعدیل شده بین متغیرهای مستقل با متغیر تعامل اجتماعی به عنوان متغیر وابسته ۰.۵۸۶ است، می‌توان استنباط کرد که همه متغیرهای انتخاب شده به عنوان متغیر مستقل تنها ۵۹ درصد از تغییرات تعامل اجتماعی در سطح شهر مراغه را تبیین می‌کنند و حدود ۴۱ درصد تغییرات این متغیر در نتیجه عوامل، متغیرها و فاکتورهای دیگری غیر از متغیرهای مورد بررسی است.

جدول ۸: آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیر تعامل در محلات شهر مراغه.

اشتباه معیار	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین	ضریب همبستگی چندگانه
۲۵.۷۴	۰.۵۸۶	۰.۵۴۵	۰.۶۹۵

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

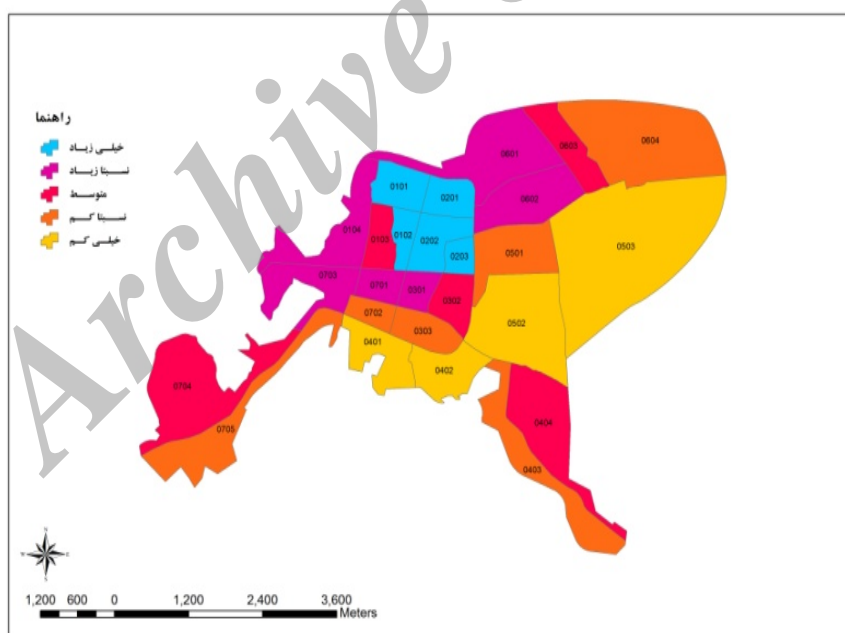
جدول ۱۰: نتایج توصیفی اطلاعات سرمایه اجتماعی

عنوان شاخص	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار
سرمایه اجتماعی	۳۸۳	۲.۵۹۲	۰.۰۱۲۲

منبع: نگارندگان، نتایج به دست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

نقشه شماره ۷ که از نتایج پرسشنامه‌ها و روش تحلیل عاملی به دست آمده، میزان شاخص سرمایه اجتماعی در محلات شهر مراغه را نشان می‌دهد. محلات قدیمی و باصالت از سرمایه اجتماعی زیادی برخوردار هستند. همچنین محلاتی که گسترش افقی زیادی دارند، میزان سرمایه اجتماعی در آنها به مراتب پایین‌تر می‌باشد.

سرمایه اجتماعی در شهر مراغه پی می‌بریم. با توجه به جدول ۱۱ که نتایج اطلاعات توصیفی مربوط به شاخص‌های اجتماعی در شهر مراغه را نشان می‌دهد، مشاهده می‌شود که میانگین ۲.۵۹ بوده و کمتر از ۳ می‌باشد و از عدد ۵ که امتیاز نهایی می‌باشد، دورتر است. جدول ۱۲ مربوط به آزمون استنباطی می‌باشد، نشان می‌دهد که معناداری مؤلفه‌ها صفر می‌باشد؛ به این معنی که تفاوت موجود بین مقادیر زیر از نظر آماری معنادار است. می‌توان گفت که در کل، میزان سرمایه اجتماعی در شهر مراغه پایین بوده که دلایل مختلفی از قبیل مهاجرت‌های روستایی، وجود محله‌های حاشیه‌نشین، پیشرفت تکنولوژی و ... باعث این امر شده‌اند.

نقشه ۷: میزان سرمایه اجتماعی در محلات شهر مراغه.

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۲

متغیرهای مستقل تبیین می‌شود. همچنین آمارهای موجود در جدول ۱۲ گویای این واقعیت است که متغیرهای مستقل تراکم جمعیتی با بتای ۰.۶۹۹ و با سطح معناداری ۰.۰۲۶، به صورت مستقیم بر سرمایه اجتماعی تأثیر می‌گذارد. همچنین متغیرهای سابقه سکونت با بتای ۰.۵۲۲ و با سطح معناداری ۰.۰۳۷ و میانگین سکونت با بتای ۰.۵۰۲ و با سطح معناداری ۰.۰۴۶ به طور مستقیم بر سرمایه اجتماعی اثر می‌گذارند. تأثیر متغیر فاصله از مرکز شهر با بتای منفی ۰.۰۴۷۵ به طور غیرمستقیم است. بدین معنی که با فاصله گرفتن از مرکز شهر میزان سرمایه‌های اجتماعی کمتر می‌شود.

جدول ۱۲: آماره‌های ضرایب مدل رگرسیون متغیرهای گسترش افقی با شاخص سرمایه اجتماعی.

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	
	B	خطا B	بتا	t
تراکم	4.008	1.242	.699	2.184
فاصله از مرکز	-1.002	1.002	-.475	-1.448
نرخ فضای آزاد	-.298	.181	-.329	-1.647
تراکم مسکونی	1.338	.812	.522	1.648
مدت سکونت	.330	5.890	.019	.056
دسترسی	1.107	.404	.502	2.017

منبع: نگارندگان، نتایج بدست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

در عرصه برنامه‌ریزی شهری بوده‌است. با توجه به تحولات و دگرگونی‌های فوق، نظریه‌های اجتماعی در دو سه دهه اخیر اهمیت بیشتری در برنامه‌ریزی شهری پیدا کرده‌اند که بیشتر به اهداف نهایی برنامه‌ریزی و نقش مردم مربوط می‌شود. یکی از نظریه‌هایی که به شکل گسترده در ادبیات اخیر برنامه‌ریزی رواج پیدا کرده، نظریه سرمایه اجتماعی است. در این تحقیق سعی بر آن شد که تأثیرات گسترش افقی شهر بر میزان سرمایه‌های اجتماعی در شهر مراغه بررسی گردد. نتایج نشان دهنده این واقعیت است که محلاتی که به دلیل رشد بی‌رویه و بدقواره شکل گرفته‌اند، دارای سرمایه اجتماعی کمتری می‌باشند، مخصوصاً محلات حاشیه‌نشین و محلات تازه تأسیس کمتر توسعه یافته، از

رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل و سرمایه اجتماعی

جدول ۱۱: آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیر سرمایه اجتماعی در محلات شهر مراغه.

اشتباه معیار	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین	ضریب همبستگی چندگانه
۶.۹۴۳	۰.۸۲۱	۰.۷۰۴	۰.۸۱۰

منبع: نگارندگان، نتایج بدست آمده از نرم افزار SPSS، ۱۳۹۲

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، ضریب تعیین تعدیل شده بدست آمده برای همه متغیرهای مستقل، برابر با ۰.۸۲۱ است که بیانگر این مطلب است که ۸۲ درصد از واریانس و تغییرات سرمایه اجتماعی در محله‌های شهر مراغه توسط

نتیجه‌گیری

یکی از انتقادات اساسی به برنامه‌ریزی سنتی در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی، تأکید بیش از حد آنها بر اهداف کالبدی- کارکردی و عدم توجه کافی به اهداف ارزش‌های اجتماعی- اقتصادی بوده‌است. با توجه به موضوع تحقیق که گسترش افقی شهر می‌باشد، اغلب در طرح‌های مطالعاتی، حدود گسترش شهر مشخص می‌شود؛ اما به تأثیرات مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و ... پرداخته نمی‌شود. عدم توجه برنامه‌ریزی شهری به اهداف ارزش‌های اقتصادی و اجتماعی در فرایند برنامه‌ریزی توسعه شهری و صرف توجه آن به اهداف کالبدی و کارکردی، علت اصلی مطرح شدن مفهوم سرمایه اجتماعی

ناطق پور، محمدجواد؛ فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۸۵). شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فرا تحلیل عوامل مؤثر بر آن، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸.

Almedom, Astier M. (2005), Social capital and mental health: An interdisciplinary review of primary evidence, *Social Science & Medicine* (61).

R.Ghorbani, Nader zali, M.soleymanzadeh, A.Ebrahimpour, A.Manuchehri(2012), An Analysis on Social Costs of Urban Expansion Patterns Case Study: Metropolitan Area of Tabriz, Iran, *Journal of Basic and Applied Scientific Research*

Anderson, W.P., Kanaroglou, P.S. and Miller, E.J., (1996), urban form, energy and the environment: a review of issues, evidence and policy". *Urban Studies*, 33(1).

Borgada, E, Sullivan, J L, Oxendine, A, Jackson, M, Riede, E and Gangl (2002), Civic culture meets the digital divide: the role of community electronic networks. *Journal of Social Issues* 58.

DiPasquale, Denise, Edward L. Glaeser (1999), Incentives and Social Capital: Are Homeowners Better Citizens?, *Journal of Urban Economics* (45).

Putnam, Robert D., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nanetti. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993.

Ewing R (1997) Is Los Angeles-Style Sprawl Desirable? *J Am Planning Associat* 63(1):107-126

Fulton W (1996) The new urbanism. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge Galster G, Hanson R, Ratcliffe MR, Wolman H, Coleman S, Freihage J (2001) *Wrestling sprawl*.

Hadly CC (2000) Urban sprawl: indicators, causes, and solutions. Prepared for the Bloomington Environmental

Hartshorn TA, Muller PO (1992) The suburban downtown and urban economic development today.

Hess, G.R.(2001), Just what is Sprawl, Anyway??. www4.ncsu.edu/grhesshtml.p, Accessed 12/5/01.

Johnson MP(2001) Environmental impacts of urban sprawl: a survey of the literature and proposed research

Wassmer, R.W.(2002), Influences of the Fiscalization of Land Use and Urban-Growth Boundaries, www.csus.edu/indiv/w/wassmerr/sprawl.html.

Wood, Lisa, Tya Shannon, Max Bulsara, Terri Pikora, Gavin McCormack, Billie Giles-Corti (2008), The anatomy of the safe and social suburb: An exploratory study of the built environment, social capital and residents' perceptions of safety, *Health & Place* (14).

سرمایه اجتماعی کمی بهرمنند می‌باشند، اما محلاتی که در بافت مرکزی قرار گرفته‌شده و به مرور زمان از طرح‌ریزی‌های شهری بهره‌مند شده‌اند، از سرمایه اجتماعی برخوردارند. شاخص‌های تراکم با ضریب معناداری ۰.۰۲۶ و با مقدار بتای ۰.۶۹۹ بیشترین تأثیر را بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی داشته‌است. شاخص‌های فاصله از مرکز شهر، نرخ فضای باز، نرخ رشد خانوار، میانگین مدت سکونت و بعد خانوار به ترتیب بر میزان سرمایه‌های اجتماعی تأثیرگذار بوده‌اند. در نهایت بایستی خاطر نشان کرد که در مقوله توسعه شهری تنها نباید به مسائل کالبدی پرداخت؛ بلکه بایستی تأثیرات اجتماعی نیز ارزیابی شوند و سیاست‌های مختلفی را برای افزایش سرمایه اجتماعی تدوین نمود.

منابع

باستانی، سوسن؛ صالحی‌هیگویی، مریم (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی و کارکردی: شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۰. برغم‌دی، هادی (۱۳۸۷). تأثیر تخریب محله غربت بر سرمایه اجتماعی افالی محله خاک سفید، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸.

توکلی، مرتضی؛ تاجبخش، جهانبخش (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل میزان سرمایه اجتماعی در مناطق شهری و روستایی مرزی سیستان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۱۴۳-۱۶۲. علمی، زهرا؛ شارع‌پور، محمود؛ حسینی، سیدامیرحسین (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و چگونگی تأثیر آن بر اقتصاد، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۱.

موسوی، میرنجف و همکاران (۱۳۹۱) تحلیل فضایی رابطه‌ای سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری مورد: شهرهای استان آذربایجان غربی، فصلنامه جغرافیایا و توسعه، سال دهم، شماره ۲۷، تابستان ۱۳۹۱.

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹) پایان نظم (سرمایه اجتماعی و حفظ آن)، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران. مرکز آمار ایران (۱۳۳۵-۱۳۸۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان مراغه.